

TÖRTÉNELEM AZ ÖRÖK KÉK ÉG ALATT

▷ SZÖVEG: HARMATH ANDRÁS–SZILÁGYI ZSOLT–TOLNAI KATALIN

A belső-ázsiai sztyeppe az évszázadok során több, egymást követő nagy nomád birodalom bölcsője volt. A mai Mongólia területe e vidék kiemelten fontos része, hiszen jellemzően itt volt a központja a mongolokat megelőző nagy nomád törzsszövetségeknek, s a 12. század végén Dzsingisz kán is itt teremtette meg birodalma alapjait

NOMÁD BIRODALMAK

A ma itt élő mongolok így nemcsak a hatalmas kiterjedésű Nagy Mongol Birodalom népének utódai, de sok tekintetben a korábbi nomád államok történeti és kulturális hagyományának örökösei is. Keletről a mai Mandzsúria, északról a Bajkál körülvéő tajga, és délről a Góbi sivatag, illetve a kínai civilizáció által határolt terület olyan hatalmas nomád államok létrejöttének és bukásának volt a tanúja, mint a Xiongnu Birodalom (Kr. e. 3. sz.–Kr. u. 2. század), a Türk Kaganátus (552–745), az Ujgur Kaganátus (745–840), vagy éppen a Nagy Mongol Birodalom.

E jelentős nomád államokat az azonos kulturális gyökerek, a sztyeppére jellemző nagyállattartó, legelőváltó gazdálkodás is összeköti, azonban a nomád államszerkezet, a katonai alapon szerveződő közigazgatási rendszer a mongolok előtti nomád birodalmaknak nem biztosított stabil alapot az évszázados fennmaradásukhoz. Erre a dzsingiszi reformoknak köszönhetően csak a mongolok voltak képesek, akik több mint 800 éve alapították államukat.

A mongol pusztákon létrejött nomád államok egymáshoz nagyon hasonló módon mindig egy vezető törzs vagy nemzetség által szervezett kisebb törzsszövetségből nőttek a térség meghatározó birodalmaivá, és bukásukat is általában hasonló okok, a letelepült népekkel kialakult konfliktus, a sikeres hadjáratok megtorpanása miatt létrejött belső feszültség és gyakran Kína beavatkozása idézte elő. Közülük néhány hatalma csak a sztyeppére korlátozódott, míg mások képesek voltak uralni a mai Kína egyes területeit is. A mongolok egész Kínát az uralmuk alá hajtották, de korábban is létezett olyan nomád nép – a khitan –, amely képes volt egy dinasztia fennhatósága alatt egyesíteni a mai Mongólia és Észak-Kína jelentős részét.

A mongolok egész Kínát az uralmuk alá hajtották, de korábban is létezett olyan nomád nép – a khitan –, amely képes volt egy dinasztia fennhatósága alatt egyesíteni a mai Mongólia és Észak-Kína jelentős részét.

A KHITAN BIRODALOM

A 10. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁBAN LÉTREJÖTT ÁLLAM A MAI MONGÓLIA ÉS ÉSZAKKELET-KÍNA JELENTŐS TERÜLETEIT URALTA. A SAJÁTOS TÁRSADALMI STRUKTÚRÁT LÉTREHOZÓ, ÚN. „BORDER STATE” ÖSSZEKAPCSOLTA AZ ITT ÉLŐ NOMÁDOKAT ÉS KÍNA LETELEPÜLT ÉLETMÓDOT FOLYTATÓ LAKÓIT

MONGOL PÁSZTORCSALÁD A FEHÉR PALOTA ROMJÁNÁL

A MONGOL PÁSZTOROK MINDENNAPJAIBAN A MOTORKERÉKPÁR VETTE ÁT A LÓ SZEREPÉT. EZZEL KÖZLEKEDNEK, TERELNEK. A FONTOSABB MŰEMLEKEK, RÉGÉSZETI LELŐHELYEK MELLETT ÉLŐK GYAKRAN MŰEMLEKVÉDELMI, ŐRZÉSI FELADATOKAT IS KAPNAK AZ ÁLLAMTÓL

FOTÓ: SIKLÓDI CSILLA

ULÁNBÁTOR – A MAI NAGYVÁROS

A SZOCIALISTA KORSZAKBAN ÉPÍTETT HÁZAK HELYÉT ÜVEGPALOTÁK VETTÉK ÁT. AZ INGATLANFEJLESZTÉSEK, ÉPÍTKEZÉSEK NYOMÁN SZINTE MINDEN TALPALATNYI HELY BEÉPÜLT, ÁLLANDÓSULTAK A DUGÓK. A 20. SZÁZAD UTOLSÓ ÉVTIZEDEIBEN ÉPP CSAK MAGÁRA TALÁLÓ, CSENDES FŐVÁROS MÁRA MEGDUPLÁZTA LAKOSSÁGÁT: MAJD' FÉL MONGÓLIA ITT ÉL

FOTÓ: A SZERZŐK FELVÉTELE

Sok leírás szól a mongolok fényűző sztyepei fővárosáról, Karakorumról, de nem ők voltak az elsők, akik településeket hoztak létre az itteni sztyeppén.

VÁROSOK A PUSZTÁN

Sokan gondolhatják azt, hogy a nomád államok vezetői (a sanjúk, kagánok és kánok) „lóról kormányozták” birodalmukat, fényűző jurtapalotákban éltek, és nomád életmódjukhoz híven nem építettek városokat. Ez azonban nem maradéktalanul igaz.

Folyamatos kereskedelmi kapcsolatban álltak a városokkal, és nemcsak ők hatottak rájuk, de a nomádokra is hatással volt a letelepült népek kultúrája.

Sok leírás szól a mongolok fényűző sztyepei fővárosáról, Karakorumról, azonban nem ők voltak az elsők, akik településeket hoztak létre az itteni sztyeppén. Ilyenek épültek már az Ujgur Kaganátus idején is, de az őket a 10. század elején követő nomád eredetű khitanok is települések egész sorát hozták létre a mai Mongólia középső és északi területén, s akiknek későbbi állama (Liao-dinasztia, 947–1125) uralta a letelepült és nomád civilizációk határvidékét.

E városok, erődített helyszínek tájrégészeti kutatását, a települések és az itt élő emberek tájra gyakorolt hatásának vizsgálatát tűzte ki célul a 2017-ben indult magyar–mongol tájrégészeti kutatási program, a Khi-Land Project.

A KHITAN BIRODALOM

A sztyepei nomádok számára Kína mindig is a gazdagság, a jólét és – évezredek történelme miatt – a folytonosság szimbóluma volt. Nem csoda, hogy egy-egy birodalomalapító nomád törzs, illetve vezetőik legfőbb célja a kínai császári trón megszerzése volt.

A khitanok a 9. század végén erősödtek meg igazán. Yelü nevű törzsük vezetője, Abaoji (872–926) a többi törzset is fennhatósága alá hajtotta: megszegve a korábbi hagyományt – mely szerint a törzsszövetséget egy háromévente választott vezető irányítja – nem adta át önként a hatalmat, hanem fegyverrel biztosította uralmát a khitan törzsek felett.

Irányítása alatt 906-ra egységes, jól szervezett törzsszövetség jött létre, amely már Kína északi határait veszélyeztette.

A legendás vezér a hagyomány szerint születése után nem sokkal már egy hároméves gyermek testét birtokolta, három hónapos korában már járt, egyévesen folyékonyan beszélt, és képes volt megjósolni a jövőt... De tény, hogy elűzte a mai Mongólia területét bitorló kirgizeket, s megpróbált szövetséget építeni a korábban itt uralkodó ujgurokkal. Kínai tanácsadója volt, buddhista, konfucianus és taoista templomokat építtetett, és 920-ban parancsára alkották meg kínai mintára a khitanok „nagy írását”, a dazit, melyen számos khitan forrás maradt fenn.

Bár Abaoji a 926-ban a Pohaj ellen indított hadjáratban életét vesztette, sikerült szilárd központi hatalmat hagyni utódaira. A khitanok állama 947-ben felvette a Liao nevet, s a dinasztia ettől kezdve több mint másfél évszázadig uralkodott Északkelet-Kínában, a mai Mongólia és Mandzsúria vidékén.

A belső-ázsiai területeken a khitan városok voltak a vallási, kereskedelmi és mezőgazdasági központok. Innen kiindulva ellenőrizték a Selyemúton folyó kereskedelmet, irányították a diplomáciai kapcsolatokat a közép-ázsiai területekkel.

Abaoji, a legendás vezér a hagyomány szerint születése után nem sokkal már egy hároméves gyermek testét birtokolta, három hónapos korában már járt, egyévesen folyékonyan beszélt, és képes volt megjósolni a jövőt...

KUTATÓK A TEREPEN

L.KH. ERDENEBOLOD ÉS SZILÁGYI ZSOLT RÖGZÍTİ MEGFIGYELÉSEIT. A FÖLDRŐL IS ÉSZLELHETŐ JELENSÉGEK, A KERÁMIASZÖRŐDÉS ÉS MÁS LELETEK VIZSGÁLATA SEGÍTHET AZ ADOTT LELŐHELY KORMEGHATÁROZÁSÁBAN IS

FALAK A PUSZTÁBAN

A HAR BUIH BALGASZ LELŐHELY KOLOSTORMARADVÁNYAI. A KHITANOK ÁLTAL ÉPÍTETT TELEPÜLÉS FALAIN BELÜL A 16–17. SZÁZAD FORDULÓJÁN EMELT BUDDHISTA TEMPLOM FALRÉSZELEI MÉG MA IS ÁLLNAK

FOTÓK: A SZERZŐK FELVÉTELEI

KUTATÓK A SZTYEPPÉN

A kutatónak a terepen alkalmazkodnia kell a helyben élők kultúrájához, tiszteletben kell tartania szokásait, hagyományait. Különösen így van ez a mongol nomádok területén, hiszen a mongol büszke nép, és életét át- meg átszövik az évezredek kultúra hagyományai.

Ha a terepen meglátogatunk egy jelentős obót (áldozóhelyet, áldozati halmot), ha repülés közben mérési pontokat rögzítünk, vagy felkeresünk egy nomádot jurtjában, be kell tartanunk a szabályokat! Bármerre is járunk, munkánkat árgus szemek követik, amit gyakran észre sem veszünk. Csak utunk vége felé derült ki, hogy a vidéken nomadizáló családok szinte riadóláncot alkotva figyelték tevékenységünket... Mozgásunkról már a puszta is működő mobiltelefonokkal tájékoztatták egymást. Ennek mi csak örültünk, hiszen bizonyítékát kaptuk annak, hogy e nép a mindennapokban is őrzi történeti emlékeit, vigyázza a lelőhelyeket, és a terepen élő pásztrok néha magánszorgalomból, máskor az állami örökségvédelem megbízottjaiként óvják a puszták történetének emlékeit.

TÁJRÉGÉSZET

Projektünk a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának és a Mongol Tudományos Akadémia Történeti és Régészeti Intézetének közös kutatási programja.

Tájrégészeti módszertant követünk a már ismert, és korábban khitan korinak meghatározott, erődített településeket és azok környezetét régészeti terepbejárással és drónról készült légifotók segítségével elemezzük. E felvételeket kiértékelve elkészítjük az egyes lelőhelyek terepi 3D modelljét. Ez Mongóliában azért kimondottan szerencsés, mert általában nincs fa- vagy erdőtakarás, ráadásul a lelőhelyeket csak az időjárás viszontagságai pusztítják, azokat csak ritkán használják újabb betelepülésre. Mivel a mai települések is távolabb fekszenek, földművelés sem jellemző, így mai munkagépek sem pusztítják a felszínközeli részeket.

Bár a tavaszi mongol pusztán szinte állandó a – néha jelentős porvihart kavará – szél, az akkumulátorok töltése is csak korlátozottan megoldható, és a nagy távolságok miatt az egyes lelőhelyek megközelítése sem egyszerű – ma ezek az akadályok már könnyebben áthidalhatóak.

A felmérésünk eredményeként létrejövő 3D modell lehetővé teszi, hogy a felszínen megjelenő objektumokat igen részletesen tudjuk vizsgálni, hiszen ez alapján például bárhol készíthetünk hossz- és keresztmetszetrajzot is.

EZERÉVES ERŐDÍTMÉNY

Célpontunk a közép-mongóliai Bulgan megye Dasincsilen járásában található Khar Bukh Balgas („Fekete Bika-erőd”) erődített települése és közvetlen környezete. Ha ma valaki idelátogat, azt elsősorban a 16–17. századi buddhista kolostor még látható romjai miatt teszi. A föld azonban számos további értékes titkot rejt! A lábunk alatt ott az egykori nyüzsgő khitan város maradványa, hiszen e vidék a Liao Birodalom mongóliai területének központja volt.

A település mérete majd’ 700x700 méter, kerítőfalai döngölt földből készültek. Védelmét 4 saroktorony biztosította, falait minden oldalról egy-egy kaputorony tagolta, de a kapuk között további 3, ill. 4, négyszög alakú torony is emelkedett. A falakon belül a négy kaput északról délre és nyugatról keletre tartó, 30 m körüli szélességű sugárutak kötötték össze. Az

így négy részre osztott erődbelsőn ma a földből 1-1,5 m magasságban kiemelkedő, földdel fedett maradványok és tetőcsérep-omladékok sorakoznak.

Az erődítmény születése az 1970-es évekbeli régészeti kutatása során előkerült kerámiák alapján a 10–11. századra tehető. Jelentőségét az is erősíti, hogy az egykori khitan településre a 16–17. században ráépült egy buddhista kolostor, amelynek épületeit terméskőből emelték, és falai ma is 2-3 méter magasan állnak. E kolostorhoz tartozott az északi kapu elővédjére ráépített kősztüpa is.

A 16–17. századi rátelepülés is bizonyítja, hogy ez a terület a korai nomád államok fontos központja volt – így a dzsingiszida kornak és a második mongol buddhista megtérés időszakának is, mely megalapozta a buddhizmusnak Mongólia államvallásává válását.

MADÁRTÁVLATBÓL IS NAGYSZERŰ

KHAR BUKH BALGAS KITAN KORI TELEPÜLÉSÉNEK LÉGI FELVÉTELE. A BAL FELSŐ SAROKBAN LÁTHATÓ ÉPÜLETMARADVÁNYOK A 16–17. SZÁZAD FORDULÓJÁN ÉPÜLT BUDDHISTA KOLOSTOR ROMJAI. A FELVÉTELEN JÓL LÁTSZANAK A 10-12. SZÁZADBAN ÉPÜLT KITAN TELEPÜLÉS FŐ SUGÁRÚTJAI, NEGYEDEI A SUGÁRUTAK VÉGÉN ÁLLT A NÉGY KAPU. BIZONYOS HELYEKEN MÉG AZ ÉPÜLETEK ALAPRAJZAI IS KIVEHETŐK. A VÁROS BÁSTYÁKKAL ERŐSÍTETT KERÍTŐFALAI NAGYJÁBÓL 700X700 MÉTER HOSSZÚAK

Az erődítmény születése az 1970-es évekbeli régészeti kutatása során előkerült kerámiák alapján a 10–11. századra tehető. Jelentőségét az is erősíti, hogy az egykori khitan településre a 16–17. században ráépült egy buddhista kolostor...

FOTÓ: SIKLÓDI CSILLA

KOLOSTOR A ROMOKON – FEHÉR ERŐD A PUSZTÁN

A 16–17. században e terület a halha–mongol kánságok fontos vidéke volt, s az egykori khitan település romjain létrejött buddhista kolostor több szálon kötődhetett a térséget uraló halha előkelőhöz, Cogt taidzshoz (1581–1637) is. A kolostorépítmények építőanyagáról és falazástechnikájáról, valamint a védőfalon kívüli sztúpa építészeti megoldásai alapján mindez egykorúnak tartható a vezér innen légvonalban 27 km-re található, 17. század elején épített erődjével, a Fehér Palotával.

Cogt taidzs Mongólia mandzsu kort megelőző, változásokkal teli világában emelkedett fel, s az egykori Khitan és a későbbi Nagy Mongol Birodalom központi területén építette ki hatalmát. A mongol történelem hangsúlyos szereplőjévé vált: nemcsak hadvezérként, de költőként, filozófusként és a buddhizmus jelentős mecénásaként is megemlékeznek róla, aki a hadtudományok, a politikai és az államszervezés területén is komoly jártasságra tett szert. A buddhizmus és elsősorban a korai, vörös süveges rendek támogatására kolostort alapított, szent szövegeket fordítottatott, hozzájárulva a mai mongol nemzeti identitás egyik alappilléret jelentő vallás elterjedéséhez.

1601-ben kezdte meg Közép-Mongólia legjelentősebb folyóinak összefolyásánál található szállásterületén a Fehér Palota (Tsagaan baishin) építését, melynek romjai még ma is fenségesen emelkednek a Tola folyó fölé. Az erőd jelentőségét növeli, hogy ebből a korból alig maradt fenn hasonló szerepkörű épület, hiszen az ekkori építkezéseknek alapvetően szakrális célja volt (a 16. század utáni időszakból Mongóliában fennmaradt épített örökség alapvetően kolostorokat jelent).

A FEHÉR PALOTA MARADVÁNYAI

AZ ERŐD MA IS FENSÉGESEN MAGASODIK A TOLA FOLYÓ FÖLÉ, ÉS EGYIKE A RÉGÉSZETI LELŐHELYEK BEN GAZDAG KÖZÉP-MONGÓLIAI BULGAN MEGYE LEGFONTOSABB EMLÉKEINEK. AZ ÉPÜLETBEN TÖBB BUDDHISTA SZENTÉLY IS MŰKÖDHETETT, A 17. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN A VÖRÖS SÜVEGES TIBETI/MONGOL BUDDHIZMUS EGYIK JELENTŐS KÖZPONTJA VOLT

KÖSZTÚPA KHAR BUKH BALGAS ROMJAI MELLETT

A KOLOSTORROMOKAT ÉS A SZTÚPÁT A MONGOL BUDDHISTA HÍVEK MA IS SZÍVESEN LÁTOGATJÁK. ZARÁNDOKHELY, AHOL MEGÁLLNAK AZ UTAZÓK, TEJJEL, KUMISSZAL, TEJPÁLINKÁVAL ÁLDOZNAK A HELY SZELLEMEINEK, VAGY KÉK SELYEMSZALAGOKAT KÖTNEK AZ ISTENEKNEK SZÓLÓ ÁLDOZATKÉNT

Cogt taidzs a buddhizmus és elsősorban a korai, vörös süveges rendek támogatására kolostort alapított, szent szövegeket fordítottatott, hozzájárulva a mai mongol nemzeti identitás egyik alappilléret jelentő vallás elterjedéséhez.

FOTÓ: A SZERZŐK FELVÉTELEI

Az erőd nevét fehéres színű vakolata alapján kapta, amely nagy távolságról szinte „világít” a mongol pusztaságban, a mögötte húzóódó hegyvonulat előtt. A vakolat egy része ma már lehullott, és így jól vizsgálható az egykori építési technika is. Ennek legérdekesebb része a hasított kövek alkalmazása, így a falazat sokszor a kövek szabálytalan formáját követi, illetve az európai építészetben halszálfalazásnak nevezett formát alkalmazzák. Az épületet egykor kínai stílusú tetőcserepek fedték, melyek töredékei a felszínen ma is nagy mennyiségben láthatók.

REPÜLÉSI TERV

MEGHATÁROZZUK, HOGY A DRÓN MILYEN ÚTVONALON HALADVA, MEKKORA MAGASSÁGBÓL, MILYEN RÉSZLETESSÉGGEL KÉSZÍTSEN FELVÉTELEKET EGY ADOTT TERÜLETRŐL. MŰHOLDFELVÉTELEK ÉS A FÖLDÖN ELHELYEZETT MÉRÉSI PONTOK SEGÍTENEK A KIÉRTÉKELÉSBEN

HARMATH ANDRÁS
FÖLDMÉRŐ MÉRNÖK,
ÁZSIA-RAJONGÓ
ÉS SPORTLÓVÉSZ

SZILÁGYI ZSOLT
TÖRTÉNÉSZ, MONGOLISTA,
AZ MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TUDOMÁNYOS
FŐMUNKATÁRSA

TOLNAI KATALIN
RÉGÉSZ, ORIENTALISTA,
RÉGÉSZETI TÉRINFORMATIKAI
ÉS GEOFIZIKAI ALKALMAZÁ-
SOKKAL FOGLALKOZIK